

19. YÜZYIL ASKERİ KEÇE BAŞLIKLARIN TESPİTİ VE YENİ TASARIMLARDA YORUMLANMASI*

19th CENTURY MILITARY FELT HOODS DETERMINATION AND INTERPRETATION OF TODAY

Sabriye ARPAÖZÜ , Mustafa GENÇ*****

Öz

Keçe, hayvansal liflerin alkali bir ortamda su, ısı ve basınç yardımıyla sıkıştırılması sonucu elde edilen bir tekstil ürünüdür. Geçmişte daha fazla keçe atölyeleri bulunmasına rağmen günümüzde Afyonkarahisar, Konya, İzmir, Balıkesir, Isparta, Şanlıurfa, Manisa şehirlerinde olan atölyeler sayesinde geleneksel keçe üretimi devam etmektedir. Açılan halk eğitim kursları mesleğin devam etmesi konusunda ustalara yardımcı olmaktadır. Keçenin kullanım alanlarından birisi de askeri başlıklardır. Askeri keçe başlıklar geçmişte kullanılsa da 1826 yılında fesin askeri başlık olarak kabul edilmesiyle yaygın hale gelmiştir. Bu çalışmada literatür çalışması ve müzelerde araştırma yapılarak 19.yy. askeri keçe başlık formları tespit edilerek, bu başlıkların hem yerli hem de ithal yün ile reproduksiyon çalışmaları sunulmaktadır. Yine askeri keçe başlıkların yeniden kullanılabilceği yeni formlar tasarlanarak kadın şapkalarına örnekler verilmiştir. Bütün başlıkların yapımında tepme keçe yöntemi ve kalıp tekniği kullanıldığı tespit edilmiştir. Elyafın renklendirilmesinde ise doğal boyama yöntemi kullanılarak çalışmaya farklılık kazandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Keçe, 19. Yüzyıl, Fes, Keçe Şapka.

Abstract

Felt is a textile product obtained by compressing animal fibers in an alkaline environment with the help of water, heat and pressure. Although there were more felt workshops in the past, traditional felt production continues thanks to the workshops in the cities of Afyonkarahisar, Konya, İzmir, Balıkesir, Isparta, Şanlıurfa and Manisa. Opened public education courses help masters to continue the profession. One of the usage areas of felt is military headgear. Although military felt headgear was used in the past, it became common with the adoption of the fez as a military headgear in 1826. In this study, literature study and researches in museums were carried out in the 19th century. military felt headgear forms are determined, and reproduction studies of these headgears with both domestic and imported wool are presented. Again, examples of women's hats are given by designing new forms in which military felt caps can be reused. It was determined that the rebound felt method and the mold technique were used in the construction of all the heads. In the coloring of the fiber, the study was made different by using the natural dyeing method.

Keywords: Felt, 19th Century, Fez, Felt Hat.

Araştırma Makalesi // Başvuru tarihi: 19.05.2022- Kabul tarihi:09.06.2022.

*Bu makale Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsünde, Danışmanlığını Doç. Dr. Mustafa Genç'in yaptığı "19.Yy Askeri Keçe Başlıkların Tespiti ve Yeni Tasarımlarda Yorumlanması" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

**Yüksek Lisans, Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları, sabriyearp03@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7402-8055>.

***Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları, mustafagenc@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-8702-538X>.

1. Giriş

Asırlar boyunca yaşamımızın birçok alanında kendine yer bulan, özellikle konargöçer yaşam tarzında karşımıza çıkan keçeler, çadırlarda ve yaygı olarak kullanılmasının yanı sıra, giysi tekstili olarak da karşımıza çıkmaktadır. Giysi tekstilleri arasında yer alan başlıkların yapıldığı malzemelerden biri olan keçe, kendi içinde değişimler geçirerek karşımıza çıkmıştır. Özellikle askeri giyimlerde örneklerine rastladığımız keçe başlıklar her dönem varlığını korumuştur.

Keçe başlıkların ilk kullanıldığı tarih tam olarak bilinmemekle birlikte, Altaylardaki kurganlardan ve Esik kurganlarından çıkarılan eserler bulunan en eski keçe başlıklara örnek oluşturmaktadır (Usta, 2019:25-36). Kurganlardan çıkarılan eserler keçenin eski dönemlerde de yoğun olarak tercih edildiğini göstermektedir. Göktürklerde ise keçe daha çok hukuk ve devletin sembolü olarak kullanılmış ve kağanların tahta çıkış törenlerinde keçe yaygılara oturtulmaları gelenek haline gelmiştir (Çeliker, 2015:4).

Osmanlı devleti ile birlikte keçe başlıklar birçok farklı formda kullanılmaya başlanmıştır. Bu formlar arasında en çok kullanılan keçe başlıklar börk adı verilen askeri başlıklar olmuştur. Sonraki dönemlerde börkler, eski formlarından farklı olarak değiştirilmiş ve Yeniçeri başlığı olarak bilinen börkler(üsküf) kullanılmaya başlanmıştır. 1826 yılında II. Mahmut döneminde yenileşme hareketleri içinde askeri düzen ile birlikte askeri kıyafetlerde değişime uğramıştır. Yeniçeri ocağının lağv edilmesi ile yeni bir ordu kurulmuş ve askeri başlık olarak keçe fesler tercih edilmiştir. Osmanlının son dönemlerinde günlük hayatta da kullanılmaya başlanan keçe fesler, Cumhuriyetin ilanını takiben 1925 yılında çıkarılan şapka kanunu ile yasaklanmıştır (Usta, 2019:64).

2. Askeri Keçe Başlık Tarihi

2.1.Tarihsel Süreçte Askeri Keçe Başlıklar

Tarihi kaynaklarda keçe başlıkların kullanımı incelendiğinde en çok tercih edilen alanı askeri başlıklar oluşturmaktadır. Özellikle Osmanlı dönemi ile adını duyuran keçe başlıklar, eski dönemlere göre daha fazla örneğe bu dönemde sahip olmaktadır. Genel tabir olarak börk adı verilen ve birçok farklı çeşidi bulunan askeri keçe başlıklar Cumhuriyetin ilanına kadar kullanılmaya devam edilmiştir.

Arkeolojik araştırmalar sonucu elde edilen en eski askeri başlıklara örnek Esik kurganından çıkarılan Altın Elbiseli Adam'a ait başlıktır. Bu elbisenin başlığında İskitlerin uzun ve sivri başlıkları formunda keçe kullanılmıştır (Arpaözü, 2021:8).

Türk kültürüne ait bazı kaynaklarda keçe başlıklardan söz edildiği görölmektedir. Bu kaynaklara örnek olarak Kaşgarlı Mahmut'a ait "başsız börk bolması, tatsız Türk bolması yani; başsız börk olmaz, tatsız Türk olmaz" sözlerini ve Fuad Köprölüye ait araştırmalardan Selçuklu Türkmenlerinin kızıl börk ve çarık giydiklerini anlatmasını verebiliriz (Avcı, 2013:28).

Osmanlı Devleti ile askeri başlıklarda değişiklik ilk dönemlerden itibaren başlamıştır. İlk değişiklik Türkmenlerden farklı olarak kızıl börk yerine ak börk giyilmesi ile başlamıştır. Sonraki dönemlerde yeniçeri ocakları ile sivri uçlu koni şeklindeki börkler kendilerini yeniçeri börkü denilen başlıklara bırakmıştır. Yeniçeri Ocağı askerleri yatırma adı verilen omuzlara doğru sarkan parçası bulunan keçe bir başlık kullanmışlardır. Bu başlıkların yatırma kısımları giyenin ensesini soğuğa ve kılıç darbelerine karşı koruması amacıyla yapılmıştır (Usta, 2019:64).

Osmanlı döneminde kullanılan bazı askeri keçe başlıklara; Dardağan, Serdengeçti, Makdem/Mukaddem, Kuka, Hartavi, Fes örnek gösterilebilir (Kökrek,2015:50). Osmanlı dönemine dair askeri keçe başlıkların bazı örneklerine müzelerde rastlayabilmekteyiz. Bu müzelerden biri olan Bergama müzesinde bulunan 15.-20. yy arasındaki dönemlere ait mezar taşlarında askeri başlıkların örnekleri sergilenmektedir (Özçıtak,2010:20).

2.2. 19. Yy Askeri Keçe Başlıklar

18. yy sonlarında başlayan ve 19. yy başlarında devam eden yenilikçi hareketler Osmanlı ordusunda köklü değişikliklere neden olmuştur. Özellikle askeri kıyafetlerde yapılan değişiklikler askerler tarafından kabul görmemiş ve kurulan yeni ordular Nizam-ı Cedid (1794) ve Sekban-ı Cedid (1808) kısa süreler içerisinde kapatılmak zorunda kalmıştır (Bolel Koç, 1993:5).

Sultan III. Selim döneminde başlayan ama en etkili değişimleri Sultan II. Mahmut döneminde yaşayan ordu başlıklarında da değişime gitmiştir. 1826 yılında kapatılan Yeniçeri Ocağı sonrası Asakir-i Mansur-i Muhammediye adında yeni bir ordu kurulmuştur. Bu ordu ile yeni bir kıyafet nizamnamesi yayımlanarak sarık ve kavuk giyilmesi yasaklanmış, ceket, pantolon

ve fes giyilmesi yasalaştırılmıştır. Bu yasa 1829 yılında memurlar ve 1832 yılında da tüm halk için geçerli hale gelmiştir (Begiç, 2014:293).

Zorunlu hale gelen fes giyilmesi ile birlikte üretim açığı meydana gelmiştir. Bu açığı kaldırmak amacıyla 1835 yılında Feshane fabrikası kurulmuştur. Feshane fabrikası kuruluşundan sonra 1845-1850 tarihlerinde 400.000 fes 30.000 metre çuha üretmeye müsait bir aşamaya geçmiştir (Küçükerman, 1988:72).

Fes; narçiçeğinden koyu güveze kadar kırmızı tonlarından çeşitleri bulunan ve Fas şehrinde icat edildiği bilinen bir tür başlıktır (Salman,1992:64). 19.yüzyılda askeri başlık olarak kullanılan feslerden bazıları: Mahmudi fes, Mecidi fes, Azizi fes, Hamidi fes, Zuhaf Alayları fesi (Yeşilli ve Beyazlı), Arnavut Maiyeti, Arap Maiyeti şeklindedir.

3.Keçe

Giyim kuşam kültürümüz içerisinde başta soğuktan korunmak gibi birçok temel gereksinimlerimiz için kullanılan ve eski bir materyal olan keçe, tarih boyunca varlığını sürdürmüştür. Keçeyi anlatan tanımlardan; “yapağı veya keçi kılının dokunmadan yalnızca dövülmesiyle elde edilen kaba kumaş”¹ ve “hayvansal liflerin alkali bir ortamda su, ısı ve basınç yardımıyla sıkıştırılması sonucu elde edilen bir tekstil ürünüdür” (Yalçınkaya, 2009:9) şeklindedir.

Keçenin tarihiyle ilgi olarak birçok farklı bilgi bulunmaktadır. Özellikle Avrupalı Eski çağ alimleri MÖ 6000'lere kadar dayandırmaktadırlar. Türkiye Çatalhöyük'te gerçekleştirilen mezar kazılarında elde edilen bilgiler bize keçenin varlığına dair örnekler vermektedir (Usta, 2019:24).

Yapılan araştırmalar sonucunda keçenin kullanıldığı dönemler için bulunan en eski örnekler Pazırık kurganlarına aittir. Pazırık kurganlarından çıkarılan eserler sadece günlük hayat içerisinde değil aynı zamanda mezar duvarlarında da koruma amaçlı kullanıldığını göstermektedir. Kurganlardan elde edilen eserler arasında giyim eşyaları yanı sıra, eyerler, duvar panoları, zemin yaygıları, battaniyeler en bilinen keçe buluntulardır (Çoruhlu,2016:31).

¹ Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr>, Erişim tarihi: 28.03.2019.

Göktürkler döneminde semavi bir anlam yükledikleri gök rengini keçelerde kullanmaları keçeye verdikleri değeri ifade etmektedir. Özellikle kağanların tahta çıkış törenlerinde ve kubbeli otağlarında keçeye yer vermeleri bizlere önemli bir örnek teşkil etmektedir (Başar Ergenekon, 1999:17).

Selçuklu döneminde Anadolu'da göçebe ve yerleşik düzende yaşam devam ettirilerek çadırlarda ve giyim-kuşam gibi ürünlerde keçe kullanımı sürdürülmüştür. Çobanların kullandığı kepeneklere başlıklar eklenerek soğuktan korunması kuvvetlendirilmiştir. Keçe giysilerin üzerindeki bezemelerde çeşitlilikler artırılmıştır. Bu dönemdeki Ahilik teşkilatı yerini Osmanlı döneminde Loncalara devretmiştir ve Keçecilik de burada yer almıştır (Çeliker, 2015:4).

Osmanlı döneminde keçe kullanımının daha yoğun olduğunu görmekteyiz. Konar-göçer topluluklar başta olmak üzere soğuk havaların etkili olduğu kent bölgelerinde ve askeri alanda keçe giysiler tercih edilmiştir. Özellikle bu dönemde kullanılan keçe başlıklar için daha fazla örnek verilebilir. Yeniçeri başlığı olarak bilinen börkler kendi içinde değişimler göstererek uzun bir dönem kullanılmıştır. Osmanlı'nın son dönemlerinde ise börkler yerini feslere bırakmıştır. Osmanlı ile özdeşleşen bu fesler şapka kanunu yürürlüğe girene kadar hem askeri alanda hem de günlük yaşamda kullanılmıştır (Çeliker, 2011:5).

19.yüzyılda Avrupa'da başlayan, saray ve çevresini de etkisi altına alan Sanayi Devrimi tekstil ürünlerinde çeşitliliği artırmıştır. Keçe ürünler yerini yeni tekstil ürünlerine devretmeye başlamış bu durum ise keçeci esnafını olumsuz yönde etkilemiştir. Yeni şartlar altında keçe sadece konar-göçer toplulukların ve askeriyenin tercih ettiği bir döneme girmiştir. Orduda çadır, eyer, at koşumları ve askerlerin kullandığı başlıklar ile çizmeler keçeden elde edilmeye devam etmiştir (Beğiç, 2016:289).

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte çıkarılan bazı kanunların ardından getirilen yasaklar sonucu Keçecilik gerilemeye başlamıştır. 1950'li yıllar itibariyle sanayileşme atmaya başlamış, köyden şehre göçler gerçekleştirilmiştir. Bu göçler keçenin kullanım alanlarını daha fazla azaltan bir diğer etken olmuştur. 2000'li yıllara gelindiğinde ise bu durum değişmeye başlamıştır. Turizm sektöründe yaşanan gelişmeler geleneksel ürünlerimize verilen değeri artırmış ve

keçeden yapılan ürünler rağbet görmeye başlamıştır. Yine moda, giyim- kuşam alanlarında yeni ürün arayışları keçeyle olan ilgiyi artırmıştır (Begiç, 2014:301).

Günümüzde geleneksel keçe olarak bilinen kepenek, yaygı keçesi, eyer gibi ürünlerin yanı sıra şapka, şal, yelek, giyim aksesuarları ve ev aksesuarları da yapılmaya başlanmıştır. Geçmiş dönemlere göre çok fazla azalan atölyeler Afyonkarahisar, Isparta, Balıkesir, İzmir, Şanlıurfa, Konya, Manisa illerimizde yaşatılmaya devam edilmektedir. Geleneksel bir meslek olan Keçeciliğin yeniden canlandırılması için çeşitli projeler yürütülmüş ve bir nebze de olsa bu meslek yok olmaktan kurtarılmıştır (Koyuncu Okca, 2018:106).

4.19. YY ASKERİ KEÇE BAŞLIKLAR VE UYGULAMALARI

4.1.Yerli Yün ile Fes Yapımı

Yerli yün ile fes yapımı için öncelikle ham bir keçe elde etmemiz gerekmektedir. Bunun için öncelikle yünler temizlenmeli ve tarama işlemi yapılmalıdır. Hazırlanan yünler sepki adı verilen çubuklar ile istenilen ölçülerde saçılmaktadır. Bu ölçüler tek bir fes için olabileceği gibi birden fazla fes için büyük bir tabaka halinde de olabilmektedir. Hasır kalıpların üzerine saçılan yünler az miktarda sıcak su ile ıslatılmalıdır. Sıkı bir şekilde sarılan hasır kalıpmiş ile birlikte birkaç yerinden bağlanmalıdır. Tepme makinesinde 1 saat kadar teptirilen hasır açılarak kontrol edilmelidir. Kayma ya da açılma olan kısımlar varsa tamirleri yapılarak ve keçe alt üst edilerek tekrar makineye verilmelidir. İstenilen keçeleşme oranı gerçekleşen yünler hasırdan çıkarılarak kurumaya bırakılmalıdır. Tabaka halinde yapılan ham keçeler ölçülerine göre kesilerek kapaklama işlemine hazır hale getirilmelidir.

Ham halelindeki keçelerin uzun iki kenarı yaklaşık 1,5 cm kadar katlarına ayrılmalıdır. Kenarı birinde üst kat koparılmalı diğer kenarda ise koparılmalıdır. Koparılan iki kenar üst üste gelecek şekilde birleştirilmelidir. Birleştirme işlemi için geleneksel yöntemde iki uçtan yün çekilerek bağlama yapılmaktayken günümüzde kolaylık olması için keçe iğneleri iğneleme yapılmaktadır. Kapatılan iki kat ile keçemiz boru şeklini almaktadır. Açık kalan iki uç kısımda 3-4 cm kadar bir boşluk bırakılarak açma işlemine geçilmektedir. Uçların birleştiği orta kısımdan kenara doğru bir kavis verilerek üst kat koparılmalıdır (Görsel 1). Açma işleminden sonra alt kat

üst katın üzerine kapatılacak şekilde esnetilerek kapaklama işlemi gerçekleştirilmelidir (Görsel 2).

Görsel 1: Uçları Koparılmış Ham Keçe
Örneği (Arpaözü, 2020).

Görsel 2: Kapaklama Yapılmış Ham Keçe
Örneği (Arpaözü, 2020).

Hazırlanan ham keçeler hasır üzerine yerleştirilerek ıslatılmalı ve tepme işlemi yapılmalıdır. 20 dakika kadar teptirilen hasır açılarak keçelerin araları açılmalı ve tekrar aynı süre teptirilmelidir. Tepme işlemi biten keçeler hasırdan çıkarılarak katları açılmalıdır. Farklı şekillerde ve yönlerde katlanan keçeler naylon üzerine yerleştirilerek tekrar sarılmalıdır. Islatılıp sarılan keçeler 10 dakikada bir yerleri değiştirilerek pişirme makinesinde teptirilmelidir. İstenilen keçeleşme gerçekleştiğinde her tarafında eşit küçülmeler elde edilmesi gerekmektedir.

Keçeleşmesi sağlanan yünler fes olmak için artık boyama aşamasına geçmektedir. Doğal boyama işlemi için önce şap ve krem tartar ile mordanlaması yapılmaktadır. Mordanlanan keçeler fes rengi için kökboya bitkisi ile boyanmalıdır. Boyaması gerçekleştirilen fesler ortadan ikiye ayrılarak iki adet fes elde edilmektedir. Kullanılacak kalıba göre elde tekrar şekil verilen fesler sabunlu sıcak su ile birlikte kalıba yerleştirilmelidir. Kalıp üzerinde hiçbir potluk kalmayacak şekilde elle düzeltmeler yapılarak kalıplama işlemi tamamlanmalıdır. Kalıptan çıkarılan fesler düzgün bir şekilde kurumaya bırakılmalıdır.

4.2. İthal Yün ile Fes Yapımı

İthal yün ile fes yapımı yerli yüne göre farklılık göstermektedir. Temizlenip tops haline getirilen yünler keçe yapımına hazır halde satılmaktadır. İthal yünler saçılmak yerine koparılıp kullanılmaktadır. Yerli yünden farklı olarak ithal yünden yapılan fesler tek tek saçılmalıdır. İki elime aldığımız yün arada boşluk bırakarak hafif bir baskı ile tutulmalıdır. Parmak uçlarımız

yardımı ile uçtan bir miktar yün çekilerek koparılmalıdır. Yünlerin mümkün oldukça ince bir şekilde koparılması gerekmektedir. Kalın olması yapacağımız işlemi zorlaştırmaktadır. Her seferinde aynı incelikte yün koparılması dikkat edilmesi gereken bir ayrıntı olmaktadır. Farklı kalınlıklar ürünümüzün inceli kalınlı olmasına neden olmaktadır.

Fes yapımına başlamak için öncelikle kalıplar çıkarılmadır. Çıkarılan kalıplar üzerine ayarlanan miktarda yün koparılarak yerleştirmelidir. Katlar yerleştirilirken yünlerin yarısı kalıbın dışında kalacak şekilde yerleştirilmeli, etek kısmı kalıp ile aynı hizada kalmalıdır. Ön yüzey tamamlanan kalıp alt üst edilerek dışarıda bırakılan kısımlar kalıba doğru kapatılmalıdır. Kalan boşluklar yün ile doldurularak yünler bitene kadar katlar devam edilmelidir.

Hazırlana fesler hasır üzerine yerleştirilerek tepme işlemi gerçekleştirilmelidir. Yerli yünde olduğu gibi alt üst edilerek tepme işlemi gerçekleştirilmelidir. Tepme işlemi biten feslerin arasına koyulan kalıplar çıkarılmalı ve pişirme işlemi yapılmalıdır. İstenilen keçeleşme işlemi tamamlanması ile fesler boyama aşamasına geçmektedir. Doğal boyama ile yapılacak boyama işlemi için önce şap ve krem tartar ile mordanması gerçekleştirilmelidir. Mordanlanan keçeler fes rengi için kökboya bitkisi ile boyama yapılmaktadır. Kalıplama işlemine hazır hale gelen fesler kalıba göre elde şekillendirilerek kalıba yerleştirilmelidir. Sabunlu sıcak su ile potluk olmayacak halde kalıbın şeklini alması sağlanmalıdır. Kalıptan çıkarılan fesler düzgün bir şekilde kurumaya bırakılmalıdır.

4.3. 19.Yy Askeri Fes Örnekleri ve Uygulamaları

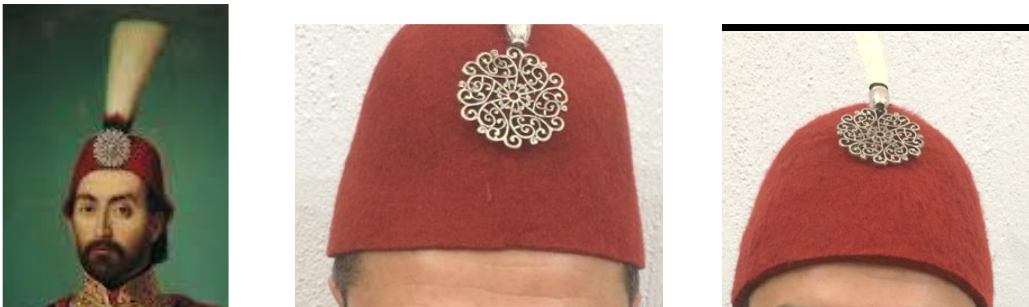
19.yüzyıla ait bulunan askeri fes örneklerinin hem yerli yünle hem de ithal yünle reproduksiyon çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalara ait görsellerin bir kısmı (Görsel 3, Görsel 4, Görsel 5, Görsel 6, Görsel 7, Görsel 8) paylaşılmaktadır.

Görsel 3. Yeniçeri Borkü (Usta,2019:64), Yerli ve İthal Yünlerle Uygulamaları (Arpaözü, 2020).

Görsel 4. Mahmudi Fes(https://tr.wikipedia.org/wiki/II._Mahmud), Yerli ve İthal Yünlerle Uygulamaları (Arpaözü, 2020).

Görsel 5. Mecidi Fes(<https://tr.wikipedia.org/wiki/Abd%C3%BClmecid>), Yerli ve İthal Yünlerle Uygulamaları (Arpaözü, 2020).

Görsel 6. *Hamidi Fes*(<https://tr.wikipedia.org/wiki/Abd%C3%BClmeçid>), Yerli ve İthal Yünlerle Uygulamaları (Arpaözü, 2020).

Görsel 7. *İlk Merasim Fesi* (Küçükerman,1988:178), Yerli ve İthal Yünlerle Uygulamaları (Arpaözü, 2020).

Görsel 8. *Asakir-i Mansure-i Muhammediye Fesi* (Küçükerman,1988:179), Yerli ve İthal Yünlerle Uygulamaları (Arpaözü, 2020).

5. Yeni Tasarım Keçe Başlık Uygulamaları

5.1. Yün Elyafın Doğal Boyama (Kökboyama) ile Renklendirilmesi

“Özellikle tekstil alanında, çevre dostu, toksik etkisi olmayan, antioksidan, antikanserojen, antibakteriyel ve antialerjik bitkilerden elde edilen doğal boyalara ilgi her geçen gün artmaktadır” (Koyuncu Okca ve Genç, 2017:85). “Kökboyama, bazı bitki, böcek ve deniz kabuklularındaki boyarmaddeleri çeşitli maden tuzları veya doğal mordanlarla elyafa aktarım sabitleme işlemidir. Kökboya mordanlı ve mordansız olmak üzere iki farklı yöntemle yapılır” (Genç, 2020:38). Mordanlama işlemi boyama öncesinde, beraberinde ya da sonradan yapılır. Şap, demir 2 sülfat, krem tartar, sirke, meşe ağacı külü, meşe palamudu bu mordan malzemelerinden bazılarıdır. Boyanacak malzemeye ve elde edilecek renk tonuna göre mordan malzemesi seçilir. Mordanlar renk tonu üzerinde etkiye sahiptir (D.B. Ders notları, 2018).

Tarih boyunca doğada bulunan bitkiler farklı alanlarda kullanılmıştır. Renklendirme işlemi giderek gelişmiş ve günümüz otomatik teknolojilerine ulaşmıştır (Genç ve Koyuncu Okca, 2017:185). Kullanılan her boyarmaddenin kendine has bir rengi vardır. Geniş bir çeşitliliğe sahip olan boyarmaddelerden kökboya, cehri, muhabbet çiçeği, papatya, meşe palamudu, ceviz kabuğu, çivitotu, indigo sadece bir kısmını oluşturur. “Boyamalarda bitkilerin, tohum, çekirdek, meyve, meyve kabuğu, çiçek, yaprak, gövde, gövde kabuğu, ince dallar, sap, kök, toprak altı sürgünleri ya da yumru kabuğu gibi kısımlarının biri, birkaçı ya da tamamı kullanılmaktadır” (Genç, 2020:40).

Bu çalışmada yer alan uygulamaların büyük bir kısmı önceden mordanlama yöntemi kullanılarak boyanmıştır. Şap, saçkıbrıs (demir II sülfat) ve krem tartar kullanılan mordanlardır. Boyarmadde olarak ceviz kabuğu, kökboya, meşe palamudu, cehri, pınar, kızılçam kabuğu, indigo bitkileri tercih edilmiştir (Görsel 9).

Görsel 9. Doğal Boyama ile Renklendirilmiş Yün Elyafı (Arpaözü, 2019).

5.2. Şapka Yapımı

Keçe şapka yapımında genellikle ithal yünler tercih edilmektedir. Yapımı ve kullanımı yerli yüne göre daha kolay olan ithal yünlerin, temiz ve taranmış olması bize en büyük kolaylığı sağlamaktadır. Şapka yapımına başlamadan önce modele uygun şekilde kalıp çıkarılması gerekmektedir. Hazırladığımız kalıp yapım aşamasında yünlerin arasında kalarak hem şapka formunda hem de şapkanın arasının keçeleşmemesinde bize yardımcı olmaktadır.

Şapka için gerekli miktar yün hazırlanarak ve ince bir şekilde kopararak kalıp üzerine yerleştirme işlemine başlanmalıdır. Şapkamızda potluklar oluşmaması için aynı incelikte yünler koparılmasına dikkat edilmelidir. Kalıbın etek kısmı aynı hızda olacak şekilde yerleştirilirken diğer kısımlarda kalıptan dışarı doğru taşırılarak ön kısım yerleştirilmelidir. Yünlerin bozulmamasına özen gösterilerek kalıp alt üst edilmelidir ve arka kısımda kenardan taşan yünler kalıba doğru kapatılmalıdır. Kalan boşluk kısmı yine yünle doldurularak ilk kat tamamlanmalıdır. Hazırlanan yünün tamamı bitene kadar bu işlem devam ettirilmelidir.

Şapkamızda uygulayacağımız desenler son katta şapkaya eklenmelidir. Tamamlana yerleştirme işlemi sonrası kalıplarımız hasır içerisine yerleştirilmelidir. Az miktarda su ile ıslatılan yünler sıkı bir şekilde sarılarak tepme işlemi gerçekleştirilmelidir. 15 dakika teptirilen hasır açılarak şapkalarımız kontrol edilmeli ve herhangi bir kayma varsa düzeltme işlemi yapılarak tekrar sarılmalıdır. 15 dakika daha teptirilen hasır açılarak keçemiz pişirme işlemine aktarılmalıdır. 10 dakikalık periyodlar halinde yapılan pişirme işleminde, her periyotta keçenin yönü değiştirilerek her tarafın eşit miktarda keçeleştirilmesi ve küçülmesi sağlanmalıdır.

Şapkalar üzerine istediğimiz süslemeleri ve yan ürünleri kullanabilmekteyiz. Bu yan ürünler ipek, tiftik gibi doğal malzemelerden oluşmalıdır. Çünkü keçe kendisi gibi doğal olan materyaller ile tam kaynaşma sağlamaktadır.

5.3.Yeni Tasarım Şapka Uygulamaları

19. yüzyıl askeri keçe başlıkların yeniden kullanılabilceği yeni formlar verilerek kadın şapkalarına dönüşmesi örneklendirilerek (Görsel 10, Görsel 11, Görsel 12) görselleri paylaşılmaktadır.

Görsel 10. Keçe Kadın Şapka Örnekleri(Arpaözü, 2020).

Görsel 11. Keçe Kadın Şapkaları (Arpaözü, 2020).

Görsel 12. Keçe Kadın Şapkaları (Arpaözü, 2020).

6. Sonuç

Geçmişten günümüze kadar tarihini incelediğimiz keçe başlıkların kullanım alanlarını anlattığımız çalışmamızda, özellikle çalışma konumuz olan askeri keçe başlıkların tespit edilen örneklerini sizlere sunduk. Hem yerli hem de ithal yünlerle birer örneğini yaptığımız 19. yy askeri keçe başlıkların yapım aşamalarını ve elde ettiğimiz sonuçları bilginize sunduk. Her iki yün çeşidinin yapım tekniklerinin birbirinden farklı olduğunu anlatmaya çalıştık. Renklendirmelerinde kökboya kullandığımız feslerin renklerinin her iki yünde farklı tonlarda elde edildiğini gördük.

Askeri keçe başlıkların yeni teknikler kullanılarak kadın şapkaları haline getirilmesinin aşamalarını birlikte inceledik. Yapımında ithal yün kullandığımız şapkaların renklendirilmesinde yine doğal boyaları kullandık. Geleneksel keçe yapım tekniklerinin yeni tekniklerle birlikte kullanılmasının mümkün olduğunu anlatmaya çalıştık.

Bugünkü 21. yüzyıl silikon vadisi dehalarına inat; bundan tam 3000 yıl önce; ağıllardaki koyunların yünü kırılarak, yıkanarak değme simyacıya inat bozkırın börtü ve böcüsü ile kınalanarak; boyayı life giydirmenin kitabı yazılarak Türk milletinin kültür mirası dünyaya hediye edilmiştir (Koyuncu Okca ve Genç, 2015:243).

Geleneksel sanatı yapmak ve anlamak, dünyayı modern hatta post modern yorumlamaya sahip olmakla olur. Bu ise seçkinlikle mümkündür. Bu seçkinliği, duygu eğitimi, soyutlama yetisini geçmişte tekkelerde bulanlar maalesef bugün galerilerde bulamamaktadırlar.

Modernite ile birlikte artık sanki zamanın sonu gelmiş gibidir. Yapılan sanatsal üretimlerde bunlara geleneksel üretimlerde dahil olmak üzere eser özünü kaybetmiştir. Yapılma amaçları ve ona şekil veren ruh ortadan kalktığı ve anlatanların üretmeyip, üretenlerinde anlatmadığı çağda eserin özünden bahsetmek mümkün gözükmemektedir (Genç, 2015:152).

KAYNAKÇA

Kitap

Başar Ergenekon, C. (1999). *Tepme Keçelerin Tarihsel Gelişimi Renk Desen Teknik ve Kullanım Özellikleri*, Ankara: Kılıçaslan Matbaacılık.

Çoruhlu, Y. (2016). *Eski Türklerin Kutsal Mezarları Kurganlar*, İstanbul: Yaylacık Matbaası.

Küçükerman, Ö. (1988). *Türk Giyim Sanayii Tarihindeki Ünlü Fabrika "FESHANE" Defterdar Fabrikası*, İstanbul: Apa Ofset Basımevi ve Ticaret A.Ş.

Usta, A. (2019). *Türk Sanatları Keçe*, İstanbul: Seçil Ofset, İstanbul.

Yalçınkaya, R. G. (2009). *Keçeye Ter Düştü*, İzmir: Kanyılmaz Matbaası.

Makale

Begiş, H. N. (2016). "Giyim-Kuşam Kültüründe Keçe Sanatına Kültürel Bir Bakış", *Sutad*, Sayı 40, s.287-297.

Çeliker, D. (2011). "Geçmişten Günümüze Türklerde Keçecilik ve Keçe Yapımında Yeni Teknikler", *Art-e Sanat Dergisi*, Sayı: 8, s.5.

Genç, M., Tezcan, V. (2015). "Gelenek ve Yenilik Kavramlarının Felsefi Tartışması Ekseninde Geleneksel Türk Sanatlarını Yeniden Düşünmek", *Kalemşi Dergisi*, Cilt 3, Sayı 6, s.135-156.

Genç, M. ve Koyuncu Okca, A. (2017). Stratonikeia Antik Kentinde Tespit Edilen Osmanlı Dönemi Doğal Boyama Atölyesi, *II. Uluslararası Akdeniz Sanat Sempozyumu*, 10-12 Mayıs 2017, Antalya, 182-188.

Genç, M. (2020). "Keçede Kökboya Kullanımı", *Folklor Akademi Dergisi*, Sayı: 4, s. 33-52.

Koyuncu Okca A., Genç, M. (2015). "Anadolu Halı ve Kilimlerinde Renk-Color in Anatolian Carpet and Rugs", *Sobider-Sosyal Bilimler Dergisi-The Journal of Social Science*, Yıl: 2, Sayı: 4.

Koyuncu Okca, A., Genç, M. (2017). "Ahşap Oyuncaklarının Kökboya, Cehri ve İndigo İle Boyanması-Painting of Wooden Child Toys With Kokboya, Cehri And Indigo", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 19, 73-88.

Koyuncu Okca, A. (2018). "Alfaklar'da (Denizli-Çal) Kepenek Yapımı-Kepenek Production in Alfaklar (Çal-Denizli)", *X. Uluslararası Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Kongresi/Sanat Etkinlikleri-X. International Turkic Art, History and Folklore Congress/Art Activities (24-29 Nisan-April 2018 Kazan-Tataristan/Rusya-Kazan-Tatarstan/Russia)*.

Kökrek, M. (2015). "Osmanlı Serpuşları", *El Sanatları (İsmek) Dergisi*, Sayı: 20, s.44-53.

Tez

Arpaözü, S. (2021). *19.Yy Askeri Keçe Başlıkların Tespiti ve Yeni Tasarımlarda Yorumlanması*, Yüksek Lisans tezi, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi.

Avcı, M. (2013). *On Dokuzuncu Yüzyıl Harput Vilayetinde Giyim-Kuşam Kültürü*, Yüksek Lisans tezi, Kahramanmaraş, Kahramanmaraş Üniversitesi.

Begiş, H. N. (2014). *Gelenekteki Değişim ve Keçecilik Sanatı*, Doktora Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi.

Bolel Koç, P. (1993). *Osmanlı Askeri Kıyafetleri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi.

Özçitak, S. (2010). *Bergama Arkeoloji Müzesi'nde Bulunan Geleneksel Tekstillerin Katalanması*, Yüksek lisans Tezi, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi.

Salman, Ö. (1992). *Yenileşme sürecinde Osmanlı Askeri Kıyafetlerindeki Dokusal Aksesuarlar*, Yüksek Lisans tezi, İstanbul, Mimar Sinan Üniversitesi.

İnternet

Keçe, <https://sozluk.gov.tr>, Erişim tarihi: 28.03.2019.

Görsel Kaynak

Görsel 1. Uçları Koparılmış Ham Keçe Örneği, Sabriye Arpaözü, Sanatçının Kişisel Arşivi.

Görsel 2. Kapaklama Yapılmış Ham Keçe Örneği, Sabriye Arpaözü, Sanatçının Kişisel Arşivi.

Görsel 3. Yeniçeri Börkünü, Yerli ve İthal Yünlerle Uygulamaları, Usta, A. (2019). *Türk Sanatları Keçe*, İstanbul: Seçil Ofset, İstanbul. Erişim tarihi: 10.06.2021. Sabriye Arpaözü, Sanatçının Kişisel Arşivi.

Görsel 4. Mahmudi Fes, Yerli ve İthal Yünlerle Uygulamaları, https://tr.wikipedia.org/wiki/II._Mahmud, Erişim tarihi: 18.03.2020

Sabriye Arpaözü, Sanatçının Kişisel Arşivi.

Görsel 5. Mecidi Fes, Yerli ve İthal Yünlerle Uygulamaları,
<https://tr.wikipedia.org/wiki/Abd%C3%BClmeceid>, Erişim tarihi: 18.03.2020
Sabriye Arpaözü, Sanatçının Kişisel Arşivi.

Görsel 6. Hamidi Fes, Yerli ve İthal Yünlerle Uygulamaları,
<https://tr.wikipedia.org/wiki/Abd%C3%BClmeceid>, Erişim tarihi: 18.03.2020
Sabriye Arpaözü, Sanatçının Kişisel Arşivi.

Görsel 7. İlk Merasim Fesi, Yerli ve İthal Yünlerle Uygulamaları,
Küçükerman, Ö. (1988). Türk Giyim Sanayii Tarihindeki Ünlü Fabrika "FESHANE" Defterdar
Fabrikası, İstanbul: Apa Ofset Basımevi ve Ticaret A.Ş., Erişim tarihi: 18.03.2020.
Sabriye Arpaözü, Sanatçının Kişisel Arşivi.

Görsel 8. Asakir-i Mansure-i Muhammediye Fesi, Yerli ve İthal Yünlerle Uygulamaları,
Küçükerman, Ö. (1988). Türk Giyim Sanayii Tarihindeki Ünlü Fabrika "FESHANE" Defterdar
Fabrikası, İstanbul: Apa Ofset Basımevi ve Ticaret A.Ş.
Sabriye Arpaözü, Sanatçının Kişisel Arşivi.

Görsel 9. Doğal Boyama ile Renklendirilmiş İthal Yünler, Sabriye Arpaözü, Sanatçının Kişisel
Arşivi.

Görsel 10. Doğal Boyama ile Renklendirilmiş Yün Elyafı, Sabriye Arpaözü, Sanatçının Kişisel
Arşivi.

Görsel 11. Keçe Kadın Şapkaları, Sabriye Arpaözü, Sanatçının Kişisel Arşivi.

Görsel 12. Keçe Kadın Şapkaları, Sabriye Arpaözü, Sanatçının Kişisel Arşivi.

Görsel 10. Keçe Kadın Şapkaları, Sabriye Arpaözü, Sanatçının Kişisel Arşivi.